

PERSPEKTIVER PÅ LÆSNING

Hanne B. Søndergaard Knudsen, Kristine Jensen de López,
Frøydís Morken, Hans Götzsche & Jørgen Frost

Artiklen skitserer læsningens psykologi som felt, placerer det i en historisk kontekst og præsenterer et overblik over, hvordan der arbejdes med feltet i Danmark og Norge lige nu – med fokus på teorier om læsning, læseprocesser og indsats i forhold til læsevanskeligheder. Forfatterne beskriver også feltet emergent literacy og vigtigheden af en pædagogisk praksis, hvor småbørns første møde med skriftsproget er forankret i et nært socialt samspil. Formålet er at bidrage til en fortsat faglig dialog inden for forsknings- og praksisfeltet i Skandinavien, og i konteksten af de nye metodiske tiltag og deres muligheder.

Når børn eller voksne skal lære at skrive og læse, er det vigtigt, at de udvikler en forståelse for sammenhængen mellem tale- og skriftsprog. Denne forståelse giver basis for at udvikle den indsigt og færdighed, som ligger gemt i forståelse og mestring af det skriftsproglige princip. På den ene side handler læsefærdighed derfor om sikker og automatiseret afkodning af bogstaver og ord; men på den anden side består læsefærdighed også af at forstå det, som et givent budskab forsøger at formidle, og ikke mindst at kunne forstå et sprog. Samtidig er det vigtigt, at læseren bevarer og udvikler sin lyst og nysgerrighed i forbindelse med læsning. Derfor er læseforskere i dag ganske enige om at betragte tiltag i læseundervisning på en balanceret måde og dermed også i et socialt og kulturelt lys.

Studier af læseprocesser menes at kunne føres tilbage til Wilhelm Wundts laboratorium i Leipzig i 1870'erne. Her blev der forsket i reaktionstid, bl.a. med brug af bogstaver og ord. Det var især Wundts assistent, Cattell, der med sit arbejde skabte opdagelser, der blev grundlag for megen senere læseforskning. Han fandt bl.a., at forsøgspersoner behøvede dobbelt så meget tid til at læse usammenhængende som sammenhængende ord (sætninger), og til at læse usammenhængende bogstaver som sammenhængende bogstaver (ord). I samme tidsperiode observerede den franske øjenlæge, Javal, at øjenbevægelser ved læsning er diskontinuerlige. Han beskrev disse som *sakkader* (Venezky, 1977), en opdagelse der i dag er betydningsfuld for den læseforskning, der udføres med brug af *eye-tracking*.

Teorier om læsning har gennem tiden været præget af forskellige strømninger, tendenser og teoretiske positioner. Fx afspejler mange forskeres opfattelse af læseforståelse et konstruktivistisk standpunkt, hvor læseren ses som en aktiv deltager i egen meningskonstruktion (Snow, 2002). Flere for-

skere fokuserer på forskellige fragmenter af læsning og ligeledes på, hvordan man kan forbedre delfærdigheder i læseprocessen (fx fonologisk opmærksomhed, læsning af enkeltord, automatisering, og forskellige hukommelsesfunktioner), mens andre ser på mere overordnede sammenhænge, læsningens kontekst eller læserens oplevelse. En af de mest basale teorier om læsning går ud på at forstå læseprocessen som et nuanceret samspil mellem afkodning og sproglig forståelse (Gough & Tunmer, 1986), et samspil som helst skal være synligt helt fra starten, når børn skal lære at læse.

Teorier om læsning i et literacy perspektiv er optaget af læsning set i en nuanceret og større mediesammenhæng og af, hvordan læsning vil variere i forhold til de situationer, læsningen indgår i. I forhold til det at lære at læse og læseudvikling som sådan, er megen læseforskning, som antydte, optaget af forholdet mellem sprog og læsning, og af hvordan læseundervisning vil kunne bygge bro mellem barnets sprog og en læsetekst. Samtidig er det derfor også primært sproglige færdigheder og aktiviteter, der skal fokuseres på, både når det gælder det at lære at læse og det at udvikle, automatisere og raffinere læseevnen. Her er man i dag også stærkt optaget af de forebyggende aspekter, hvor både børnehaver og skole ses som vigtige aktører. Hjerneforskningen har her kunnet understøtte behovet for tidligt at identificere børn, som er i farezonen for at udvikle læsevanskeligheder, og for at sætte ind med tilpasset indsats (Gabrieli, 2009; Lyytinen, Ronimus, Alanko, Poikkeus & Taanila, 2007).

Den traditionelle formelt tilrettelagte læseundervisning er i flere perioder blevet udfordret af strømninger, hvor læsning forstås som en mere naturlig del af barnets sproglige udvikling og med hjemmet og børnehaven som omdrejningspunkt (emergent literacy) (Snow, 2002). Her er man nu for alvor også optaget af den tidlige skrivnings betydning for hele skriftsprogsudviklingen – inklusive læseudviklingen. Det kan blive spændende at følge hvordan og i hvilken udstrækning dette følges op i dagtilbud og skole.

Hjemmet og børnehaven er tillige udgangspunkter for den måde, sociokulturelle teorier behandler skrivning og læsning som temaer, hvor den sociale interaktions rolle i kommunikation og udvikling af viden og læring bliver understreget. De sociokulturelle teorier peger desuden på den kulturelle faktors rolle i barnets udvikling (Vygotsky, 1978), hvor også skriftsproget, som nævnt, i dag spiller en stor rolle. Endelig har også kognitive informationsprocesseringsteorier influeret læseforskningen, eksempelvis i forskning og intervention relateret til forskellige eksekutive funktioner som eksempelvis arbejds hukommelse.

Forbedret teknisk udstyr som hjernescannere og eye-tracking har desuden skabt nye paradigmer og andre muligheder for at opnå viden om læsning. I et nyt studie med brug af eye-tracking sås det eksempelvis, at der er forskelle på, hvordan engelske og tyske børn, men også voksne processerer læsning (Rau, Moll, Snowling, & Landerl, 2015). Når det gælder læseudviklingen hos børn med dysleksi, er det interessant at følge den forskning, som ved

hjælp af skanning kan undersøge, hvordan hjernen arbejder ved forskellige fonologiske opgaver under læsning (Raschle, Zuk, & Gaab, 2011). Man har fundet forandringer hos børn med dysleksi i de højt integrerede netværksområder, som er ansvarlige for både fonologisk processering og læsning. Forandringerne findes desuden hos børn med risiko for at udvikle dysleksi – før læsestarten (Specht et al., 2009). Man kan derfor trygt sige, at læseforskningen fortsat er levende, og det spændende er, at man nu prøver at integrere nye vidensområder i forskningen. Der bliver derfor stadig behov for nye temanumre om læsning.

I dette temanummer om læsningens psykologi, *Psykologiske og pædagogiske perspektiver på læsning*, har vi søgt at samle en bred vifte af aktuel nordisk viden om forskellige aspekter af læsning. Vi har ønsket at præsentere et temanummer, der tager udgangspunkt i teoretisk, empirisk og fagligt funderet viden, som kan bidrage til tilrettelæggelse af inspirerende samvær, hvor sprog styrkes, og hvor skrivning og læsning læres og anvendes med mange formål og på mange niveauer. Hensigten har været at dække læsningens psykologi bredt, og vi har derfor inviteret forfattere med forskellige faglige udgangspunkter til at indsende såvel teoretiske, empiriske og pædagogiske bidrag inden for grundforskning og anvendt forskning. Temanummerets særlige kendetegn er, at det reflekterer et mere skandinavisk islæt, end det, der ses i de tidligere Psyke og Logos temanumre. Ud over at de danske redaktører har haft fornøjelsen af at kunne samarbejde med norske kollegaer, indgår der også en række norske bidrag til temanummeret. Vi vil også gerne her benytte lejligheden til at takke vores gæstereviewere for læsning og konstruktive tilbagemeldinger, der uden tvivl har været med til at løfte kvaliteten i de enkelte artikler.

I den første artikel, *Tidlig leseutvikling på tvers av ulike alfabetiske skriftspråk – betydningen av forskjeller i ortografisk dybde*, tager Bjarte Furnes udgangspunkt i udfordringen ved at generalisere den internationale forskningsviden om børns læseudvikling, fordi den ofte tager udgangspunkt i barnet, der lærer at læse på engelsk. Engelsk skriftsprog karakteriseres ved stor uoverensstemmelse mellem, hvordan bogstaver og ord udtales, og hvordan de skrives. I mange andre skriftsprog ses der derimod en mere klar sammenhæng mellem bogstav og lyd. Bjarte Furnes diskuterer, hvordan disse forskelle kan have betydning for barnets læseudvikling, samt for udviklingen af teoretiske modeller til at forstå den tidlige læseudvikling.

Jørgen Frost tager i sin artikel *Sprog- og læsestimulering i hjem, dagtilbud og skole. Støttetiltag med basis i forskning* læseren med på en rejse gennem aspekter af den internationale udviklingspsykologiske forskning, der viser, at børns tidlige skriftsprogtilegnelse udvikles som et fælles kulturelt og pædagogisk samarbejde mellem barnets hjem, dagtilbud og skole. Her nævnes særligt den sproglige udvikling, samtaler og dialogisk læsning med barnet, sammenhæng mellem børnetegning og børneskrivning, leg og børnenes naturlig kreativitet og nysgerrighed ift. tale-og skriftsprog som

vigtige løftestænger til den tidlige læse- og skriftsprogsudvikling. Dette diskuteres i relation til, hvad der kan være på spil, når et barn udviser vanskeligheder med at komme i gang med læseudviklingen, og hvordan barnet da kan støttes.

I artiklen *Børnestavning: Hvad siger forskningen?* kortlægger Stine Fuglsang Engmose udviklingen i forskningen inden for børnestavning – også kendt som opdagende skrivning – med fokus på, hvilke pædagogiske tilgange, der synes at være virkningsfulde i forhold til barnets udvikling af fonologisk opmærksomhed, bogstavkendskab og læsefærdigheder. Artiklen diskuterer afslutningsvis vigtigheden af at skelne mellem fænomenet børnestavning og metoden, den anvendes under.

Carsten Elbro og Hanne Trebbien Daugaard bidrager med artiklen *Undervisning i inferenser: Muligheder og begrænsninger*. Som den forrige artikel omhandler den også pædagogiske redskaber til at støtte børns udvikling af læsefærdigheder, men her er fokus på empiriske studier af læseforståelse hos henholdsvis norske og danske skolebørn. Der argumenteres for, at læseforståelse bygger på læserens evne til at gøre brug af aktiveret baggrundsviden, hvor udfyldningen af informationshuller sker ved brug af inferenser (tanke-slutninger). Forfatterne præsenterer resultater fra undervisning med grafiske modeller til at illustrere kombinationen af baggrundsviden til en mental model.

Der har inden for de sidste årtier været en stigende opmærksomhed på eksekutive funktioners bidrag til læseudvikling, hvor særligt arbejdshukommelse har fået en helt central plads. I artiklen *Børns læseforståelse forbedres ikke ved arbejdshukommelsestræning: En systematisk forskningsoversigt*, gennemgår Hanne B. Søndergaard Knudsen og Kristine Jensen de López den internationale og nationale forskning, der ved brug af forskellige typer interventioner har undersøgt, om dét at træne barnets arbejdshukommelse fremmer dets læsefærdigheder. Som artiklens titel antyder, peger forfatternes systematiske gennemgang af forskningslitteraturen på, at der ikke findes evidens for, at træningen har en effekt på børns læseforståelse.

For nogle børn er dét at lære at læse, men også at skrive, en særdeles udfordrende tilegnelse, og artiklen *Lese- og skriveprocessering og dysleksi* tager netop udgangspunkt i, hvordan disse udfordringer kan forstås teoretisk. Her beskriver Frøydis Morken biologiske, kognitive, adfærdsmæssige og miljømæssige aspekter af dysleksi, hvor der argumenteres for dysleksi som et multifaktorielt begreb. Forfatteren diskuterer ligeledes det, der kaldes dysleksi-paradokset, nemlig det at børn med dysleksi ofte først bliver opfanget på et udviklingstidspunkt, hvor de er mindre modtagelige for intervention, samt vigtigheden af at forstå dysleksi som en udviklingsmæssig psykopatologi.

Selvrapporterte leseferdigheder blant unge voksne i Norge af Lise Øen Jones og Arve Asbjørnsen er et empirisk studie af, hvordan en større gruppe norske unge universitetsstuderende og fængselsindsatte rapporterer egne

læse- og skrivefærdigheder. Studiet anvender en norsk version af screeningsredskabet *Adult Reading Questionnaire* (ARQ) og har til formål at undersøge, hvorvidt skemaet er i stand til at identificere unge, der i forvejen er diagnosticeret med ordblindhed. I studiet undersøger forskerne ligeledes skemaets psykometriske egenskaber.

I artiklen *Kroppe, bøger og skærme: Læsningens materialitet* analyserer Jesper Aagård, hvordan forskellige læsemedier (e-bøger, trykte bøger mm) former læserens læseoplevelse. Han tager udgangspunkt i en teoretisk retning kaldet postfænomenologi og diskuterer, hvorvidt forskellige læseoplevelser bedst forstås som opstået af læsemediernes iboende materielle affordancer eller af personens kropslige vaner.

Under strengen i dette nummer er et empirisk studie af sprog og opmærksomhed hos børn, der vokser op med hørenedsættelse. Artiklen hedder *Sprogforståelse og kognitiv processering hos børn med hørenedsættelse* og indeholder data fra Annette Esbensens ph.d.-afhandling.

God læselyst!

Referencer

- Gabrieli, J.D.E. (2009). Dyslexia: A New Synergy Between Education and Cognitive Neuroscience. *Science*, 325, 280-283. doi: 10.1126/science.1171999
- Gough, P. B., & Tunmer, W.E. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, 7(1), 6-10. doi/10.1177/074193258600700104
- Lyytinen, H., Ronimus, M., Alanko, A., Poikkeus, A-M. & Taanila, M. (2007). Early identification of dyslexia and the use of computer game-based practice to support reading acquisition, *Nordic Psychology*, 59:2, 109-126, DOI: 10.1027/1901-2276.59.2.109
- Rau, A.K., Moll, K., Snowling, M.J., & Landerl, K. (2015). Effects of orthographic consistency on eye movement behavior: German and English children and adults process the same words differently. *Journal of Experimental Child Psychology*, 130, 92-105. doi/10.1016/j.jecp.2014.09.012
- Raschle, N.M., Zuk, J., & Gaab, N. (2011). Functional characteristics of developmental dyslexia in left-hemispheric posterior brain regions predate reading onset. *PNAS, Early Edition*, 1-6. doi/10.1073/pnas.1107721109
- Snow, C. E. (2002). *Reading for Understanding: Toward a Research & Development Program in Reading Comprehension*. Santa Monica, CA, USA: RAND Corporation.
- Specht, K., Hugdahl, K., Ofte, S., Nygård, M., Bjørnerud, A., Plante, E., & Helland, T. (2009). Brain activation on pre-reading tasks reveals at-risk status for dyslexia in 6-year-old children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 50, 79-91. doi/10.1111/j.1467-9450.2008.00688.x
- Venezky, R. (1977). Research on reading processes. A historical perspective. *American psychologist*, 339. doi/10.1037/0003-066X.32.5.339
- Vygotsky, L. (1978). [1930]. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman (red.). Cambridge, MA: Harvard University Press.